

Intimnopartnerski umori v Srbiji: pojavne značilnosti, dejavniki tveganja in spolne (ne)simetrije

Biljana Simeunović-Patić¹, Slađana Jovanović²

V delu so predstavljeni izsledki raziskave umorov v heteroseksualni intimnopartnerski zvezi, ki je bila izvedena z uporabo sekundarnih podatkov, zbranih iz spisov višjega sodišča in višjega javnega tožilstva v Beogradu. Raziskava je bila izvedena predvsem z namenom identifikacije kazalnikov tveganja za izvedbo kaznivega dejanja in viktimizacijo s partnerskim umorom oziroma z namenom preverjanja univerzalnosti in obstoja dejavnikov, ugotovljenih v predhodnih raziskavah, posredno pa tudi pomembnosti in obsega teoretičnih stališč o tej problematiki. Eden od posebnih ciljev se je nanašal tudi na ugotavljanje spolne specifičnosti motivacije za smrtonosno partnersko nasilje. Rezultati potrjujejo konsistentnost niza značilnosti partnerskih umorov: z viktimizacijo so v veliko večjem deležu prizadete ženske; posledica napadov, ki jih izvajajo ženske, je pogosteje poskus storitve kaznivega dejanja; duševne motnje so prisotne pri mnogo storilcih obeh spolov; večino umorov, ki jih storijo moški, in polovico tistih, ki jih storijo ženske, spremlja predhodno kronično nasilje moškega partnerja; večina storilcev moškega spola je žrtvi predhodno grozila s smrtjo; zapustitev nasilnega partnerja je kazalnik povečanega tveganja viktimizacije žensk. Glede motivacije storilcev moškega spola prevladuje odločitev, da se partnerica kaznuje zaradi zapustitve partnerskega razmerja. Kaznovanje odtujenega partnerja se kaže, čeprav precej manj izrazito, tudi pri motivaciji žensk. Navedeno zajema faktorsko kompleksnost nadzora v intimnopartnerskem razmerju in s tem tudi potrebo po nadaljnjih raziskavah spolnih simetrij in nesimetrij pri umorih ter pri intimnopartnerskem nasilju.

Ključne besede: intimnopartnerski umori, intimnopartnersko nasilje, dejavniki tveganja, tipologija storilcev umora

UDK: 343.611(497.11)

1 Uvod

Pojem umor je v kriminološki literaturi različno definiran, saj teoretične definicije izhajajo iz njegove zakonske določitve (Pešić, 1972). Z njim se po navadi označuje nezakonit in namerni umor neke osebe, ki ga stori druga oseba. Čeprav je umor sorazmerno redek pojav, je kot najtežji vidik viktimizacije, katerega nepopravljive posledice prizadenejo ne samo žrtve, temveč tudi njihove bližnje ter celo širšo skupnost, eden od najpomembnejših kriminoloških težav. Posebno zahtevni so umori, ki se zgodijo v intimnopartnerskem odnosu, torej med zdajšnjimi in nekdanjimi zakonci ter intimnimi partnerji, za katere so značilne številne posebnosti, tako glede umora na splošno kakor tudi glede odnosa v širšem, zelo razširjeni težavi intimnopartnerskega nasilja.

Približno vsak sedmi umor na svetu se zgodi v intimnopartnerskem odnosu, storilci pa so štirikrat pogosteje moški (Kivisto, 2015). Splošno veljavno je pravilo, da so v primerjavi z umorom zunaj partnerskega odnosa, katerega storilci so na obeh straneh najpogosteje moški, tveganju intimnopartnerskega umora bistveno bolj izpostavljene ženske (Catalano, Smyth, Snyder in Rand, 2009). Poleg tega večino žensk širom po svetu umorijo ravno njihovi zdajšnji ali nekdanji zakonski partnerji ali ljubimci (World Health Organisation [WHO], 2012). Glede na usklajenost asimetrične zastopanosti spolov v strukturi žrtev in storilcev za intimnopartnerski umor velja, da je spolno določen pojav (Eriksson in Mazerolle, 2013).

V literaturi srečamo različne definicije razlik med spoloma in spolne posebnosti intimnopartnerskega umora. Eno od njih ponuja evolucijska teorija o moškem seksualnem lastništvu nad žensko (Daly in Wilson, 1988; Wilson in Daly, 1993). Tradicionalno je moški pred poroko »kupil« razmnoževalni sistem svoje žene in tako pridobil pravico, da na njeno prešušstvo odgovori z zahtevo po odškodnini ali z maščevanjem. Tudi danes, ko je pravni položaj zakoncev enakopraven, se na žensko prešušstvo gleda in odziva drugače kot na moško. Ne samo da moški na partnerico gleda kot na svojo lastnino, tem-

¹ Dr. Biljana Simeunović-Patić, izredna profesorica za kriminologijo, Kriminalistično-policijska akademija v Beogradu, Srbija. E-pošta: biljasp@hotmail.com.

² Dr. Slađana Jovanović, profesorica za kazensko pravo, Pravna fakulteta Univerze Union v Beogradu, Srbija. E-pošta: sladjana.jovanovic@pravnikafakultet.rs.

več celo meni, da mora to lastnino tudi braniti: ko občuti, da izgublja nadzor nad žensko, uporabi prisilo, da bi jo prestrašil in zadržal. Odločitev ženske, da ga zapusti, je neposreden udarec njegovemu prepričanju, da jo ima v lasti, kar lahko pripelje do stopnjevanja nasilja (Serran in Firestone, 2004). Po drugi strani pa se na morilsko nasilje žensk z evolucijskega vidika praviloma gleda, kot da je bilo spodbujeno iz potrebe po samoobrambi (Wilson in Daly, 1993).

S feminističnega vidika se na »lastništvo« nad žensko ne gleda v smislu razmnoževalne, ampak socialne naloge, povezane z moško spolno vlogo oziroma v skladu z dovoljeno in pričakovano prevlado ter nadzorom nad žensko, ki izhaja iz patriarhalne delitve moči (Dobash in Dobash, 1977). V nasprotju z moškim morilskim nasiljem v partnerskem odnosu, ki je ekstremna nadzorna taktika, je nasilje žensk praviloma samoobramba (Browne, 1987; Felson in Messner, 1998).

S psihosocialnega vidika pa se nadzor partnerja obravnava kot spolno nezaznamovan pojav (Stith, Smith, Penn, Ward in Tritt, 2004; O'Leary, Smith Slep in O'Leary, 2007). Širši vidik od spolnih pristopov neguje tudi razvojna koncepcija, ki kaže na družinske dejavnike tveganja, ki delujejo v zgodnjem otroštvu in povečujejo verjetnost razvoja individualne patologije ter nasilnih vedenjskih vzorcev pri osebah obeh spolov (Ehrensaft, 2008). Z razvojnega stališča in z vidika teorije navezanosti je nasilno vedenje v partnerskem razmerju posledica psiholoških in čustvenih primanjkljajev, ki izvirajo iz neustreznega razvoja objektivnih odnosov oziroma iz izkušnje starševskega zavračanja in zavračanja pri drugih temeljnih negovalcih v zgodnjem obdobju, ki lahko vodijo do patološke narcisoidnosti, nezaupanja in zmanjšane empatičnosti oziroma do težav v medosebnih odnosih, posebno v intimnopartnerskem razmerju (Kohut, 1971, v Elisha, Idisis, Timor in Addad, 2010: 496).

Smrtonosno intimnopartnersko nasilje je kljub povečani raziskovalni pozornosti v zadnjih desetletjih še vedno precej neraziskano in obstaja nesporna potreba po nadaljnjem pridobivanju znanja, ki bi se morebiti lahko prelevila v učinkovitejšo preventivno ukrepe. Dejstvo, da je umor redek pojav – tako na splošno kot tudi znotraj nasilnega intimnopartnerskega razmerja, kaže na to, da je v njegovem ozadju kompleksno stanje dejavnikov, ki zahteva komplementarnost namesto tekmovalnosti teoretičnih pristopov. Biološki dejavniki in osebne lastnosti, vpliv stresnih dogodkov v življenju in zloraba psihoaktivnih snovi imajo nedvomno svojo vlogo v strukturi dejavnikov smrtonosnega partnerskega nasilja. Posebno pozornost je treba nameniti tudi motivaciji za umor, sploh glede na to, da je povezana z najrazličnejšimi dejavniki tveganja, vključujoč določene osebnostne lastnosti, medosebne odnose in situacijske okoliščine ter kulturne norme v povezavi s socialnimi pričakovanji in sprejemljivostjo nasilja. »Pravica«

do vzpostavitve nadzora nad partnerjem in težnja, da se na partnerjevo ravnanje ne gleda kot na izraz avtonomije, ampak kot na kazalnik lastne spolne (ne)ustreznosti, je določena s kulturnimi normami, čeprav lahko težnjo po nadzoru in prevladi razlagamo tudi z biopsihološkimi dejavniki.

Menimo, da je predpogoj za razvoj učinkovitejšega posredovanja v domeni zaščite pred intimnopartnerskim morilnim nasiljem, poleg prepoznavanja dejavnikov tveganja, razumevanja narave in obsega asimetrije med spoloma. Namen tega članka je prispevati k spoznanjem o dejavniki tveganja in njegovi spolni specifičnosti, še zlasti z motivacijskega vidika, s predstavljanjem rezultatov empirične raziskave intimnopartnerskih umorov, izvedene v Srbiji³, in z razpravo o njih z vidika predhodnih ugotovitev. Po kratki predstavitvi ugotovitev dosedanjih študij in predstavitvi ugotovitev naše raziskave sledijo sklepi z določenimi priporočili, povezanimi z dejavnostmi in ukrepi glede preventivne dejavnosti.

2 Ugotovitve prejšnjih študij

Empirične ugotovitve dosledno kažejo, da ženskam v primerjavi z moškimi grozi največje morilsko tveganje ravno zaradi trenutnih ali nekdanjih intimnih partnerjev (Catalano et al., 2009), še zlasti tistih, ki kronično izvajajo nasilje nad njimi, in tistih, ki ne sprejmejo konca zveze in tako poskušajo z nasiljem preprečiti njihov odhod ali pa jih kaznujejo zaradi zavračanja (Rasche, 1993, v Schwartz, 2010).

Campbell, Glass, Sharps, Laughon in Bloom (2007) so zapisali nekaj dejavnikov tveganja za ženske zaradi intimnopartnerskega umora, ki so bili ugotovljeni v številnih študijah: poleg zgodovine partnerskega nasilja in groženj z umorom na povečano tveganje kažejo predvsem zalezovanje, dostop do strelnega orožja, nezaposlenost in motnje duševnega zdravja moškega partnerja. Sicer pa je kronično nasilje v razmerju, v katerem ga partner izvaja nad ženo, predhodnik približno 70 % intimnopartnerskih umorov in ga obravnavamo kot glavni dejavnik tveganja za umor partnerja obeh spolov (Campbell et al., 2007: 247, 253). Vpliv duševnih motenj na tveganje storitve morilskega intimnopartnerskega nasilja ni dovolj raziskana problematika. Čeprav študije na splošno kažejo na nezanemarljiv obstoj duševnih motenj pri storilcih obeh spolov, ocene o njihovem obstoju nihajo od 13 (Zawitz, 1994, v Campbell et al., 2007) do več kot 90 % (Belfrage in Rying, 2004). S tveganjem za intimnopartnerski umor se povezujejo depresija, prividi, shizofrenija, narcistične, mejne in antisocialne motnje osebnosti ter motnje zaradi zlorabe psihoaktivnih

³ Ugotovitve raziskave so podrobneje predstavljene v Simeunović-Patić in Jovanović (2013).

substanc (Belfrage in Rying, 2004). Kronična zloraba alkohola je bistveno pogostejša pri moških storilcih intimnopartnerskega umora (Block in Christakos, 1995; Campbell, 1992), ko pa gre za posledice alkoholizma, pa se velik poudarek pripisuje alkoholni paranoji, ki jo zaznamujejo ideje ljubosumja – te povzročajo nezadovoljstvo in ponižanost, kar vodi v sovražnost in agresijo do žene (Kovačević in Kecman, 2006: 24).

Samomor po storjenem dejanju je bistveno pogostejši pri moških, ki storijo intimnopartnerski umor, kot pri drugih storilcih umora (Belfrage in Rying, 2004; Simeunović-Patić, 2003). Približno 20–30 % umorov partnerice spremlja samomor storilca (Easteal, 1993), zato je samomor pomemben kazalnik tveganja (Belfrage in Rying, 2004).

Ugotovitve številnih študij potrjujejo spolno posebnost motivacije oziroma spodbujenih čustev za intimnopartnerski umor. Ženske, ki odvzamejo življenje svojemu partnerju, to najpogosteje storijo v trenutni zvezi, zaradi predhodnega kroničnega nasilja, ki ga izvaja partner, one pa ga poskušajo prekiniti, oziroma v strahu za lastno življenje ali življenje svojih otrok (Browne, 1987; Polk in Ranson, 1991; Nikolić-Ristanović, 2000; Simeunović-Patić, 2003). Po drugi strani moški, ki ubijajo partnerice, to najpogosteje storijo po tem, ko jih te zapustijo oziroma pokažejo pripravljenost zapustiti razmerje (Campbell, 1992; Gartner, Dawson in Crawford, 1999; Johnson in Hotton, 2003; Polk, 1994; Wilson in Daly, 1992). Pred kritičnim dogaňanjem jih najpogosteje preplavi ljubosumje zaradi prepričanja, da jih partnerica vara, oziroma jeza zaradi izgube nadzora ali zavračanja (Daly in Wilson, 1988; Johnson in Hotton, 2003; Podreka, 2014; Polk, 1994; Wallace, 1986).

Empirične ugotovitve kažejo, da so storilci intimnopartnerskega umora v psihološkem smislu heterogena populacija (Dutton in Kerry, 2002; Kivisto, 2015), čeprav se na intimnopartnersko smrtonosno nasilje na splošno lahko, zlasti v primerih, v katerih se kot storilci pojavljajo osebe moškega spola, gleda kot na skrajno nadzorno taktiko ali, natančneje, kot na skrajni odgovor na zlom učinkovitosti taktike nadzora. Medtem ko nasilni moški s psihopatskimi, antisocialnimi, sadističnimi ali narcisoidnimi značilnostmi osebnosti praviloma izvajajo kronično nasilje nad partnerico z namenom nadzora, ki v določenem trenutku lahko preraste v umor (Kalichman, 1988; Kivisto, 2015), osebe z razvito odvisnostjo od partnerja lahko namesto nasilja uporabljajo zasvojenost kot sredstvo nadzora (Ellis in Kerry, 1994, v Elisha et al., 2010; Kivisto, 2015). To je verjetno razlog, da so med storilci intimnopartnerskega umora tudi preveč nadzorovane osebe s potlačeno jezo, ki jih prevzema mešanica jeze in strahu pred polomom. Partnerico umorijo v trenutku, ko ta dokončno pokaže pripravljenost, da jih bo zapustila, čeprav prej niso bili nasilni oziroma so bili do nje redko nasilni.

Za psihološko heterogenost storilcev, pa tudi za različne motivacijske vidike nadzornih taktik, ki jih moški uporabljajo proti partnerici in ki vodijo do odvzema življenja, je najprimernejša tipologija, ki so jo na podlagi študije, izvedene v Izraelu, razvili Elisha in sodelavci (2010). Na podlagi poglobljenih intervjujev, opravljenih z osebami moškega spola, ki so zagrešile umor partnerice, in na podlagi podatkov iz sodb so identificirali tri kategorije specifičnih izjav, na podlagi katerih so anketirance razvrstili v tri skupine: prevarani mož (angl. *betrayed husband*), zapuščeni posesivni ljubimec (angl. *abandoned obsessive lover*) in tiran (angl. *tyrant*). Medtem ko tiran z umorom kaznuje partnerico zaradi njene odločitve, da si po dolgotrajnem trpljenju zlorab povrne nadzor ali da se ne podredi njegovi avtoriteti, *zapuščeni posesivni ljubimec* umor stori kot dejanje povračilnega ukrepa zaradi zavračanja, in to po koncu partnerskega odnosa, ki sta ga zaznamovali patološka medosebna dinamika in posesivna navezanost na žrtev, *prevarani mož* pa z umorom kaznuje partnerico (*ženo*) zaradi t. i. izdaje, tj. prevare ali zapustitve, ki jo vidi kot vzrok družinskega brodoloma (Elisha et al., 2010: 505–508). Uporabnost te tipologije je sorazmerna z njeno učinkovitostjo pri razvrščanju osebnih dejavnikov tveganja za intimnopartnerski umor, ki ni nesmiselna glede na to, da klasifikacija temelji tudi na perspektivi samih storilcev, ki se nanaša na posebne osebne vidike, medosebno dinamiko in kritične dogodke v partnerskem razmerju.

Naposled ugotovitve nekaterih študij kažejo, da agresija, ki jo izvajajo ženske nad partnerjem, ni vedno obrambna in da med ženskami, ki morijo svoje partnerje, prevladujejo tiste, ki jih vodi ljubosumje ali želja po nadzoru (Belknap, Larson, Abrams, Garcia in Anderson-Block, 2012), pojavljajo pa se tudi drugi motivi, ki jih srečamo pri storilcih moškega spola, vključno s koristoljubjem, odstranitvijo partnerja, ki je postal odvečen, in drugimi (Weisheit, 1993, v Schwartz, 2010). Te ugotovitve kažejo na pregled celotne spolne perspektive, v katerem so intimnopartnerski umori moških in žensk v kvalitativnem smislu različni dogodki (pri čemer moškega praviloma vodi želja po nadzoru, ženske pa potreba po samozaščiti), zato so raziskave tega področja nujne.

3 Cilj raziskave in metodološke opombe

Raziskava intimnopartnerskih umorov, ki sta jo avtorici prispevka izvedli leta 2012 v Beogradu, temelji na razumevanju tega pojava po ekološkem ključu – kot posledica medsebojnega vpliva dejavnikov, ki delujejo na individualni, medosebni in socialni ravni (Dutton, 2006). Raziskava je bila izvedena predvsem z namenom identifikacije dejavnikov/kazalnikov tveganja za storitev kaznivega dejanja in viktimizacijo z intimnopartnerskim umorom oziroma z namenom

preverjanja doslednosti dejavnikov, ugotovljenih s prejšnjimi raziskavami. Eden od posebnih ciljev se nanaša tudi na ugotavljanje stopnje spolne zaznamovanosti motivacije za smrtonosno intimnopartnersko nasilje, v povezavi s tem pa tudi na predhodni preizkus uporabnosti tipologije storilcev, ki so jo razvili Elisha in sodelavci (2010).

Glede na to, da so bili v skladu s postavljenimi cilji raziskave posebno pomembni podatki, ki se nanašajo tako na socialno-demografske, psihološke in druge značilnosti storilcev umora kot tudi na predhodni odnos žrtve in storilca, motive in način storitve dejanja, stanje pred dejanjem in vedenje storilca po storjenem dejanju, so kot izvor podatkov za kvantitativno in kvalitativno analizo izbrani sodni in tožilski spisi, ki se nanašajo na kazniva dejanja in dejanja, storjena v povezavi s primeri umorov intimnih partnerjev.

Podatki so bili v obdobju od aprila do julija 2012 vzeti iz izbranih spisov višjega sodišča in višjega javnega tožilstva v Beogradu, ki so bili pripravljene v obdobju od začetka leta 2006 do konca leta 2011 in se nanašajo na primere odvzema življenja zakonskega, zunajzakonskega ali intimnega partnerja. V postopku selekcije predmeta, po pregledu sodnih spisov, ki se nanašajo na vse primere, v katerih je bil pravnomočno končan kazenski postopek zaradi kaznivega dejanja umora (srb. *ubistvo*) na podlagi 113. člena Kazenskega zakonika Republike Srbije (Krivični zakonik RS [KZ], 2005), kvalificiranega umora na podlagi 114. člena KZ (2005) (srb. *teško ubistvo*) in uboja na mah na podlagi 115. člena KZ (2005) (srb. *ubistvo na mah*), oziroma tožilskih spisov, ki so se nanašali na primere odvzema življenja, ki jim je sledil samomor storilca, in so bili pripravljene v spremljanem časovnem obdobju, je bilo izločenih 34 primerov, ki so se nanašali na umore v heteroseksualnem intimnopartnerskem razmerju oziroma med osebami, ki so ali so bile poročene, v zunajzakonski zvezi ali ljubezenskem razmerju, ne da bi živele v skupnem gospodinjstvu – 25 so jih storili moški in devet ženske.

V kazenskih postopkih, na katere se nanašajo izbrani sodni predmeti, so bile kazenske sankcije izrečene 14 osebam moškega in devetim osebam ženskega spola. 11 moškim je bila izrečena kazenska sankcija za umor ali poskus umora na podlagi 113. člena KZ (2005), trem pa sankcija za umor ali poskus umora na podlagi 114. člena KZ (2005) (umor na grozovit način; poskus umora na zahrbtn način in poskus umora več oseb). Sedem žensk je bilo kaznovanih za poskus umora ali umor na podlagi 113. člena KZ (2005) (v enem primeru v preseženi samoobrambi), po ena pa za umor na podlagi 114. člena KZ (2005) (umor iz koristoljubja, storjen z napeljevanjem) in uboj na mah na podlagi 115. člena KZ (2005).

Iz spisa predmetov višjega javnega tožilstva v Beogradu oziroma iz uradnih zaznamkov višjega javnega tožilca, poli-

cijskih poročil in zapisnikov o preiskavi so zbrani podatki o primerih, v katerih je odvzemu življenja partnerice sledil samomor. V opazovanem obdobju je bilo na tem tožilstvu sestavljenih 11 zadev, pomembnih za to raziskavo, v vseh primerih pa se kot storilci pojavijo moški.

Za pridobivanje podatkov so bili uporabljeni posebej za to oblikovani instrumenti – dokumentacijski vprašalniki. Vprašalnik za pridobivanje podatkov iz sodnih spisov je sestavljalo 53 vprašanj, ki so se nanašala na: pravno opredelitev kaznivega dejanja; socialno-demografske značilnosti žrtve (starost, kraj rojstva in prebivališča, zakonski stan, starševstvo/število in starost otrok, zaposlenost in poklic); socialno-demografske, psihološke (osebnostne lastnosti), psihopatološke značilnosti (prisotnost/vrsta duševne motnje, odvisnost od psihoaktivnih snovi, nagnjenost k samomoru) storilca, predhodno obsojenost in nagnjenost k nasilnim dejanjem; značilnosti predhodnega odnosa žrtve in storilca (prisotnost/pogostost konfliktov, izjave o razlogih/odgovornosti za konflikte, prisotnost, trajanje in prejšnje prijave/kaznovanje za nasilje in intimnopartnerskem razmerju, obstoj življenjske skupnosti, prisotnost in trajanje ločenosti, grožnje s smrtjo); značilnosti položaja pred dejanjem in okoliščine storitve kaznivega dejanja (kraj, čas, način in sredstvo storitve, obstoj, povod in razlogi prepira, alkoholiziranost storilcev, prisotnost in šikaniranje drugih oseb); obnašanje storilca po storjenem kaznivem dejanju (skrivanje, poskus samomora, obnašanje do preživele žrtve); storilčevo izjavo o dogodku (motivi, odnos do kaznivega dejanja in odgovornosti) in sodne odločbe. Vprašanja iz vprašalnika za tožilske spise (45) so se nanašala na: socialno-demografske značilnosti žrtve; socialno-demografske, psihološke in psihopatološke značilnosti, predhodno obsojenost in nagnjenost storilca k nasilnim dejanjem, značilnosti predhodnega odnosa žrtve in storilca (obstoj skupnega gospodinjstva in trajanje ločitve, grožnje z umorom); kraj, čas in sredstvo izvršitve; šikaniranje drugih oseb; alkoholiziranost storilca; kraj, čas in sredstvo izvršitve samomora po dejanju, predeliktni značaj storilca v odnosu do žrtve in motivov.

Omejitve raziskave se nanašajo predvsem na vrsto oziroma vir podatkov. Raziskava je bila izvedena s sekundarnimi podatki ob uporabi virov, ki imajo razumljive pomanjkljivosti. Ena od najpomembnejših se nanaša na perspektivo storilcev in žrtev, v katero smo dobili vpogled delno in posredno, in sicer na podlagi dokumentov iz spisa, ki vsebujejo izjave, ki so jih storilci in priče podali organom kazenskega postopka in ki jih je potrdilo sodišče. Informacije glede psihičnih lastnosti storilcev so prevzete iz spisa, ki vsebuje ugotovitve in mnenja različnih sodnih izvedencev – psihiatrov, nevropsihiatrov in psihologov, na podlagi različnih metod diagnostičnega ocenjevanja. Tožilski spisi, ki se nanašajo na primere odvzema življenja partnerja, ki jim je sledil samomor, so vsebovali zelo malo podatkov, ki so bili predmet zanimanja na področju raz-

iskave, s čimer je nastal dvom o sklepih, ki se nanašajo na te primere. Končno se omejitve nanašajo tudi na posploševanje ugotovitev glede na to, da so bili predmet raziskave umori, storjeni na območju Beograda in katerih reprezentativnost je lahko samo pogojna za celotno Srbijo. Poleg tega je zajeto relativno majhno število primerov, čeprav to pomanjkljivost nekoliko omili dejstvo, da vzorec zajema vse predmete pristojnega tožilstva in sodišča v Beogradu, pripravljene v šestletnem obdobju.

4 Rezultati

4.1 Značilnosti žrtev in storilcev intimnopartnerskih umorov

Ženske žrtve so v povprečju deset let mlajše od žrtev moškega spola. Razpon njihove starosti je od 15 do 62 let, s srednjo vrednostjo 38,6 ($SD = 14,4$). Največ jih spada v starostno skupino 46–55 let in do 25 let (tabela 1). V zakonski zvezi je bilo 48 % žensk, 36 % je bilo neporočenih, 16 % pa ločenih. Otroke je imelo 16 (64 %) žrtev ženskega spola.

Ženske žrtve, za katere smo imeli podatke o izobrazbi (68 % vzorca), so večinoma imele končano srednjo šolo (76,5 %). Prevladujejo delovno aktivne in zaposlene ženske (72 %), v poklicni strukturi pa so najbolj zastopane delavke: 65 % zaposlenih žensk je bilo delavk v gostinstvu, trgovini

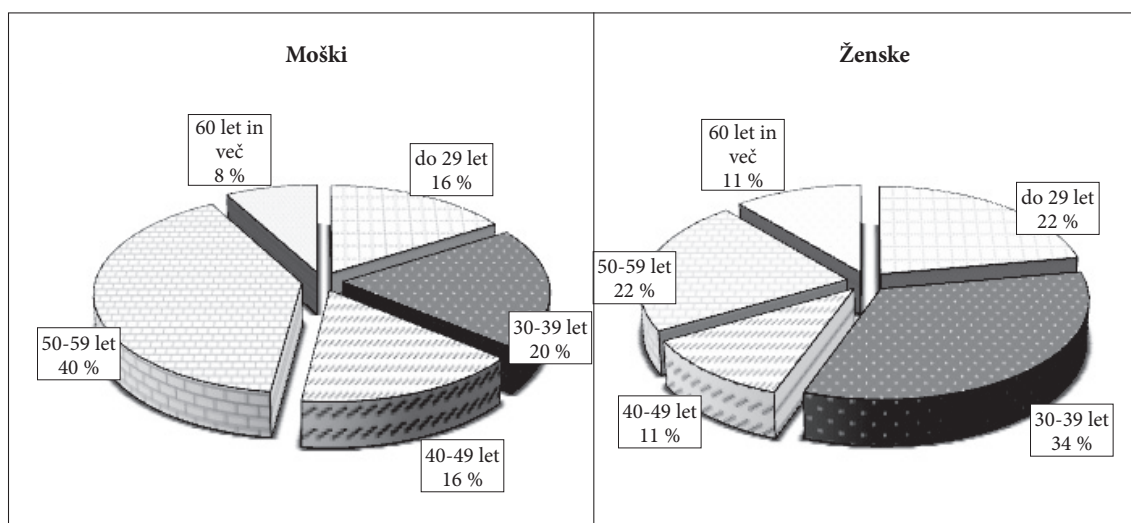
in drugih sektorjih. Gospodinje, upokojenke in študentke so bile zastopane s 16, 8 in 24 %.

Razpon starosti žrtev moškega spola je od 32 do 73 let, s srednjo vrednostjo 47,0 ($SD = 12,4$). Moški, mlajši od 26 let, se v vzorcu ne pojavljajo, medtem ko je pojavnost moških iz drugih starostnih skupin približno enakomerna, ob nekoliko višji zastopanosti tistih, ki so stari 56 let in več (tabela 1).

Tabela 1: Starostna struktura žrtev po spolu

Starost	Spol			
	Ženski (n = 25)		Moški (n = 9)	
	Število oseb	(Delež v %)	Število oseb	(Delež v %)
Do 25 let	7	28,0	0	0,0
26–35 let	3	12,0	2	22,2
36–45 let	4	16,0	2	22,2
46–55 let	9	36,0	2	22,2
56 let in več	2	8,0	3	33,3

Moški – žrtve, za katere so obstajali podatki o izobrazbi (67 % vzorca), so imeli pretežno srednješolsko izobrazbo (66,7 %), po poklicu so bili delavci. Z eno izjemo so bili vsi poročeni ali v zunajzakonski skupnosti z žensko, ki je storila kaznivo dejanje.

Graf 1: Starostna struktura storilcev po spolu

Storilci moškega spola ($n = 25$) so stari od 24 do 70 let, s srednjo vrednostjo 44,7 ($SD = 13,1$). V starostni strukturi prevladujejo moški v šestem desetletju življenja (graf 1). Polovica storilcev je imela prebivališče v ožjem mestnem predelu, medtem ko so drugi živeli v primestnih ali vaških naseljih na območju Beograda.

Med storilci moškega spola, za katere je v virih naveden podatek o šolski izobrazbi (56 % vzorca), se pojavljajo samo osebe s končano srednjo ali osnovno šolo, pri čemer je delež prvih štirikrat večji. Kar zadeva poklice, prevladujejo tehniki in obrtni delavci, petina pa spada med fizične, nekvalificirane ali polkvalificirane delavce. Z izjemo dveh upokoencev in enega študenta vsi storilci moškega spola spadajo med delovno aktivne osebe, ki so bile pogosteje nezaposlene ali občasno delovno angažirane kot zaposlene. Kar 77 % storilcev iz kategorije delovno aktivnih oseb v času storitve kaznivega dejanja ni imelo zaposlitve.

Starostni razpon ženskih storilk ($n = 9$) se je gibal od 19 do 70 let, s srednjo vrednostjo 42,7 ($SD = 16,1$), največ pa jih je bilo v četrtem desetletju življenja (graf 1). Večinoma so imele srednješolsko izobrazbo, bile so gospodinje in so živle v mestu.

Glede na razpoložljive podatke o prisotnosti in vrstah duševnih motenj pri storilcih je bila določena duševna motnja v času storitve kaznivega dejanja pri (najmanj) 39 % moških in 56 % žensk. Večinoma je šlo za simptome paranoidnih osebnostnih motenj ali za motnje, ki so nastale zaradi zlorabe psihoaktivnih snovi (alkoholizem in narkomanija). Na to, da ima tudi depresivna motnja določeno mesto v razvrstitvi dejavnikov moškega smrtonosnega intimnopartnerskega nasilja, zanesljivo kaže podatek, da je najmanj petina storilcev obeh spolov pred tem poskušala narediti samomor ali pa so izražali samomorilska nagnjenja. Za tri osebe moškega in dve osebi ženskega spola je sodišče ugotovilo, da so kaznivo dejanje storili v stanju neprištevnosti, medtem ko je bila prištevnost drugih storilcev obeh spolov ocenjena kot zmanjšana ali bistveno zmanjšana.

Značilne osebnostne lastnosti storilcev so predvsem čustvena nestabilnost z latentno nevarnostjo izražanja agresivnosti v izzivalnih situacijah; pasivno-odvisna osebnost, ki se boji izgube ljubljene osebe (ob depresivnih značilnostih, latentni agresivnosti, občutku nezadostnosti, negativističnih in paranoidnih potezah), in zgodovinska osebnostna motnja. Pri večini storilcev moškega spola, še zlasti pri tistih, ki so nagnjeni k pretiranemu pitju, je bilo izraženo ljubosumje.

Na podlagi podatkov iz anamneze in heteroanamneze, ugotovitev in mnenja strokovnih oseb ter izjav, ki so jih osebe iz storilčevega okolja v vlogi očitilcev podale v kazenskem

postopku, lahko sklepamo, da kar 64 % storilcev moškega spola pogosto izvaja nasilje v medosebnih konfliktih – tako v družini kot tudi zunaj nje. Kar 44 % storilcev moškega spola je že prej storilo kazniva dejanja, za katera so jim bile izrečene sankcije. Polovica povratnikov je bila obsojena zaradi nasilnih dejanj, kar v enem primeru vključuje tudi nasilje v družini in umor.

4.2 Značilnosti moškega smrtonosnega intimnopartnerskega nasilja

Izid morilskih napadov, ki so jih storili moški, je bil v 64 % primerov (16 od 25) umor partnerice. Pri treh storilcih so se kot tarče znašle tudi druge osebe – otroci, družinski člani ali znanci partnerice, ki so bili opaženi v njeni družbi, v enem primeru pa je storilec umoril nekdanjo ženo v sedmem mesecu nosečnosti. Pri 25 morilskih napadih, ki so jih storili moški, je bil rezultat skupno 24 smrtnih izidov (vključno s smrtjo dveh nerojenih otrok), pri čemer je v skupnem številu žrtev 67 % partneric in 33 % drugih oseb. Moški so kaznivo dejanje najpogosteje (v 48 % primerov) zagrešili nad trenutno zakonsko/zunajzakonsko partnerico. Nad trenutno intimno partnerico je bilo storjenih 16 % primerov, kot tarča napada pa se je pri 36 % storilcev znašla nekdanja partnerica. Po dostopnih podatkih je najmanj 60 % storilcev predhodno kronično fizično zlorabljalo partnerico, medtem ko jih je 80 % žrtvi grozilo z umorom. Več kot tretjina (38 %) storilcev, ki v času storjenega kaznivega dejanja niso živeli z žrtvijo, je slednjo zalezovala. Alkoholiziranost v času storitve dejanja se je pojavljala pri 48 % storilcev moškega spola.

Ljubosumje in kaznovanje zaradi zavračanja sta pogosto povod napadov: 20 % storilcev je sumilo (zakonsko) partnerico varanja, medtem ko je dodatnih 40 % partnerico umorilo, ker jih je zapustila ali pa je to napovedala.⁴ Do odvzema življenja »pobegle« partnerice najpogosteje prihaja pri zavrnitvi, krajši od enega leta. V primerih, ko ženska moškemu sporoči, da ga zapuša oziroma slednji to dejanje dojema kot verjetno, nasilje sledi takoj ali pa po krajšem prepiru in po končni odločitvi, da »sodi« partnerici. Moški so v več kot 80 % primerov žrtvi grozili s smrtjo. Uvod v umor, ki ga storijo zapuščeni moški, je pogosto predhodno zalezovanje žrtve.

Kot sredstvo za storitev kaznivega dejanja so moški najpogosteje (v 60 % primerov) uporabljali strelno orožje, za katero so samo v treh primerih imeli dovoljenje za posedovanje. Po pogostosti uporabe sledijo nož, sekira in kladivo, medtem ko je v enem primeru smrt žrtve nastopila zaradi davljenja in v enem zaradi padca z višine. Kazalnik jeze in sovraštva zara-

⁴ Ob upoštevanju pomanjkanja podatkov, nanašajočih se na število umorov, ki jih spremlja samomor, bi bilo to število lahko še večje.

di osramotitve pred družino in samim seboj oziroma zaradi izgube nadzora je lahko tudi število v partnerico izstreljenih nabojev ali število vbodov. Samo dva storilca sta partnerici odvzela življenje z enim izstreljenim nabojem, medtem ko je bilo v drugih primerih število strelav večje, in to celo v primerih, ko je žrtev spala. Enako velja tudi za vbode z nožem, zlasti če to število ni bilo nujno potrebno za izpolnitev končnega cilja. Nekaj žrtev je bilo celo po nastopu smrti deležnih večkratnih vbodov z nožem ali udarcev s sekiro, kladivom ali drugim orodjem.

Po kaznivem dejanju je 44 % moških storilo samomor, 4 % pa jih je to poskusilo. V večini primerov sta bili obe dejanji storjeni s strelnim orožjem in na istem mestu.

Večina storilcev ni poskušala pobegniti in se tako izogniti kazenski odgovornosti. Samo dva sta pobegnila s kraja kaznivega dejanja, eden pa je poskušal z grožnjami s smrtjo prepričati preživelo žrtev in njeno družino, naj ga ne prijavi. Večina je dejanje priznala, toda istočasno je poskušala krivdo pripisati žrtvi ali pa dogodek predstaviti kot nesrečo. Tudi v poslovilnih pismih so storilci, ki so naredili samomor, sebe predstavljali kot žrtve, uničene ljudi, ki niso imeli druge izbire, kot da svojo čast in čast svojih najbližjih ubranijo tako, da sodijo »nezvestim«, »nehvaležnicam« ali »mučiteljicam«.

4.2.1 Vrste storilcev

Klasifikacija enot moškega vzorca storilcev v kategorije na podlagi tipologije, ki so jo razvili Elisha in sodelavci (2010), je bila v tej raziskavi opravljena na podlagi analize vsebin zapisnikov, s katerimi so dokumentirane izjave storilcev in drugih oseb, ter na podlagi drugih dokumentov, ki jih vsebujejo sodni in tožilski spisi, oziroma na podlagi ocene raziskave prevladujočega motiva smrtonosnega nasilja, med katerimi so: kaznovanje partnerice zaradi rušenja družinskega gnezda oziroma družinskega ali lastnega brodoloma (*prevarani mož*); maščevanje zaradi zavrnitve intimnega partnerja (*zapuščeni posesivni ljubimec*) in kaznovanje partnerice zaradi odločitve, da po dolgotrajnem nasilju ponovno pridobi nadzor oziroma se ne pokori avtoriteti storilca (*tiran*) (Elisha et al., 2010: 505–508).

Razvrščenih je 20 ali 80 % storilcev iz beograjskega vzorca, za katere so obstajali bistveni podatki, pri čemer so se v nekaj primerih pri motivaciji prepletali elementi, značilni za različne skupine – v takšnih primerih je bila klasifikacija opravljena v skladu z oceno, kaj je prevladujoči motiv. Peterica storilcev ni bila razvrščena bodisi zaradi pomanjkanja informacij v uporabljenih virih bodisi zato, ker je bil motiv nerazumljiv zaradi prisotnosti psihotičnih blodenj in halucinacij pri storilcu.

Kategorije *prevarani mož*, *zapuščeni posesivni ljubimec* in *tiran* so v vzorcu storilcev precej enakomerno razporejene, z absolutno zastopanostjo šest, šest in osem (v tem zaporedju). Storilci, razvrščeni v kategorijo *zapuščenih ljubimcev*, so bili v povprečju najmlajši, *prevarani možje* pa najstarejši (tabela 2).

Skupine se niso bistveno razlikovale glede strokovne izobrazbe, s to razliko, da so storilci iz kategorije *prevarani mož* imeli v povprečju nekoliko višjo izobrazbo – niti eden od njih ni imel manj kot srednjo stopnjo strokovne izobrazbe v primerjavi s storilci iz drugih dveh kategorij, med katerimi jih je 20 % imelo nižjo strokovno izobrazbo.

Prejšnje nasilje nad žrtvijo (ki se pri *tiranu* razume) je precej pogostejše pri *zapuščenih ljubimcih* kot pa pri *prevaranih možeh* (tabela 2). Medtem ko so *prevarani možje* večinoma izvajali psihično nasilje, navadno zaradi (resnične ali umišljene) partneričine prevare, so za *zapuščene ljubimce* značilni zalezovanje partnerice, fizično nasilje in grožnje s smrtjo po končani zvezi. *Tirani* so običajno izvajali psihično nasilje (podcenjevanje, grožnje) v povezavi z občasnim fizičnim nasiljem.

Tabela 2: Nekateri značilnosti storilcev po skupinah

	Vrste		
	<i>Prevarani mož</i> (n = 6)	<i>Zapuščeni ljubimec</i> (n = 6)	<i>Tiran</i> (n = 8)
Povprečna starost (v letih)	57	34	45
Nezaposleni v času izvršitve dejanja	n (%)	4 (66,0)	2 (33,0)
Predhodno obsojeni	n (%)	/	3 (50,0)
Na splošno nagnjeni k nasilju	n (%)	/	4 (67,0)
Živeli z žrtvijo v času storitve kaznivega dejanja	n (%)	6 (100,0)	/
Žrtev fizično zlorabljali v/po razmerju	n (%)	2 (33,0)	5 (83,0)
Storili/poskusili storiti samomor po dejanju	n (%)	5 (83,0)	2 (25,0)

Negativni učinki, ocenjeni kot tisti, ki lahko prispevajo k smrtonosnemu nasilju, vključujejo: obup zaradi nakopičenih neugodnih življenjskih dogodkov in neustreznega delovanja na skoraj vseh življenjskih področjih ter strah pred prihajajočim brodolomom (pri *prevaranih možeh*); jeza in sovraštvo zaradi prizadete narcisoidne osebnosti storilca, ki jo običajno označujeta mejna struktura osebnosti in intenzivna simbiotska oziroma patološka navezanost na partnerico (pri *zapuščenih ljubimcih*), ter jeza zaradi občutka ogroženosti lastne moči ob odločitvi ženske, da se upre in preneha igrati vlogo žrtve (pri *tiranih*).

Grožnje z umorom so se pojavljale pri vseh *zapuščenih ljubimcih* in *tiranih* (z izjemo enega), medtem ko so *prevarani možje*, na podlagi dostopnih podatkov, to počeli redkeje (v 50 % primerov). Redki so primeri, ko je neposredno pred samim dejanjem prišlo do prepira med partnerjema. Storilci iz kategorije *prevarani mož* so napad najpogosteje izvedli v trenutku, ko žrtev tega ni pričakovala, na dejanje pa je redko vplival prepir. Ti storilci, ki so očitno menili, da nimajo več o ničemer razpravljati s partnerico, so navadno najprej »sodili« njej in nato še sebi. Konflikt med udeleženci umora neposredno pred izvršitvijo je značilen za dejanja, ki so jih storili *tirani* – neposreden uvod v polovico teh umorov je bil verbalni spor, ki so ga navadno začeli sami storilci (s prihodom na delovno mesto partnerice in začenjanjem prepira; z zahtevo za vpogled v komunikacijo z mobilnim telefonom itd.).

Strelno orožje kot sredstvo storitve dejanja so najpogosteje uporabili *prevarani možje*, medtem ko so *zapuščeni ljubimci* in *tirani* enako pogosto uporabljali strelno orožje in nož.

Samomor po umoru so najpogosteje storili ali poskušali storiti storilci iz kategorije *prevarani mož*. Samomorilska težnja je značilna za vse *prevarane možje* – štirje so ga tudi storili, eden je po umoru partnerice poskušal storiti samomor, drugi pa je že prej kazal samomorilska nagnjenja in napovedal samomor.

4.3 Značilnosti intimnopartnerskega umora, ki ga storijo ženske

Izid morilskih napadov, ki so jih storile ženske, je bil v štirih (44 %) primerih umor partnerja, v petih (56 %) primerih pa poskus kaznivega dejanja. Ženske so kaznivo dejanje praviloma storile nad trenutnim zakonskim ali zunajzakonskim partnerjem, s katerim so živele v skupnem gospodinjstvu. Samo ena od devetih žensk je kaznivo dejanje storila nad nekdanjim (intimnim) partnerjem.

Tri ženske so doživljale dolgoletno fizično nasilje in dve od njih sta storili kaznivo dejanje zaradi velike razdraženosti, ki jo je povzročil napad ubitega – ena uboj na mah in druga uboj zaradi preseženega silobrana.

Kot sredstvo storitve dejanja so ženske najpogosteje uporabljale kuhinjski nož, redkeje drugo orodje (kladivo, tesarsko sekiro) ali strelno orožje (to je bilo uporabljeno samo v dveh primerih). Njihovi partnerji so bili v 56 % napadeni med spanjem.

Uživanje alkohola ni imelo pomembne vloge pri umorih, ki so jih zagrešile ženske, čeprav je treba omeniti, da je v enem primeru ugotovljen obstoj težkega alkoholizma v času stori-

tve kaznivega dejanja, in to pri edini ženski osebi iz vzorca, za katero je ugotovljeno, da je predhodno izvajala dolgoletno nasilje nad žrtvijo in je bila na splošno nagnjena k nasilnemu vedenju v medosebnih odnosih. Z izjemo navedene pa ženske osebe prej niso bile kaznovane in po dejanju niti ena ni kazala samomorilskih nagnjenj.

Glede na prevladujoči motiv je večina žensk razvrščena v dve kategoriji: tiste, ki so izvajale reaktivno nasilje, da bi pokazale odpor in prekinile kronično nasilje, ki so ga trpele, ali vrnile udarec nasilnemu partnerju (3), in tiste, ki so partnerja kaznovale zaradi zavrnitve/izgube zanimanja zanje (3). Druge so dejanje storile iz koristoljubja (1), znotraj običajnega, nespecifičnega konflikta, katerega uvod je bilo predhodno kronično fizično in verbalno nasilje dolgoletnega zakonskega partnerja (1), ali pod pritiskom psihotičnih blodenj in halucinacij (1).

5 Razprava

Ugotovitve raziskave intimnopartnerskih umorov v Srbiji potrjujejo konsistentnost številnih ugotovitev predhodnih študij, izvedenih v različnih državah, s tem pa tudi univerzalnost številnih vidikov tega fenomena. Tudi ta raziskava je, kot številne predhodne (Campbell et al., 2007), pokazala, da je moško nasilje do ženske uvod v osupljivo število partnerskih umorov in da so zapustitev nasilnega partnerja ter tudi grožnje z umorom, zalezovanje, dostop do strelskega orožja, nezaposlenost in motnje duševnega zdravja moškega partnerja dejavniki tveganja za ženske žrtve.

Potrjeno je, da moški intimnopartnerski umor najpogosteje storijo v srednji življenjski dobi (Block in Christakos, 1995) in da so večinoma v času storitve kaznivega dejanja nezaposleni. Podatek o nezaposlenosti velike večine moških storilcev, ob ugotovitvi o pomembnem številu ženskih žrtev, ki so bile zaposlene v času kaznivega dejanja, kaže na povezanost moškega nasilja do ženske z izgubo tradicionalne moči v partnerskem odnosu. Izkušnja spolne neustreznosti je pogosto združena s simptomi depresije in čezmernim alkoholizmom. Ugotovitev, da je alkoholiziranost v času storitve kaznivega dejanja, po navadi ob dolgoletnem čezmernem uživanju alkohola, prisotna pri polovici storilcev moškega spola in da nagnjenost k zlorabi alkohola zaznamuje tudi moške, ki so jih ubile dlje časa zlorabljane partnerice, sovпада z ugotovitvami predhodnih raziskav (Sharps et al., 2003; Simeunović-Patić, 2003).

Večina moških storilcev prihodnji žrtvi grozi z umorom, ugotovitve naše raziskave glede tega pa sovpadajo z ugotovitvami podobne študije, ki jo je nedavno izvedla Podreka (2014) v Sloveniji.

Moški kot sredstvo storitve kaznivega dejanja v večini primerov uporabljajo strelno orožje, ki ga imajo ponavadi v lasti brez dovoljenja, kar še posebej – z vidika dejstva, da neredko gre za že obsojene osebe, ki so nagnjene k nasilju – kaže na neučinkovitost nadzora nad strelskim orožjem. Podatki o zastopanosti predhodno obsojenih med storilci intimnopartnerskega umora moškega spola govorijo v korist opažanjem, da ti v tem pogledu ne zaostajajo bistveno za drugimi storilci kaznivega dejanja (Thomas, Dichter in Matejkowski, 2011), ugotovitev, da so med povratniki tudi tisti, ki so že bili obsojeni za nasilje v družini, pa kaže na neučinkovitost terciarnih preventivnih ukrepov na tem področju, na kar kažejo tudi druge študije, ki so bile izvedene v Srbiji (Jovanović, Simeunović-Patić in Macanović, 2012).

Ugotovitev, da je skoraj polovica moških po kaznivem dejanju storila ali poskusila storiti samomor, je le ena v nizu vseh, ki potrjujejo trditev, da je treba obstoj samomorilskih nagnjenj obravnavati kot pomemben dejavnik tveganja za intimnopartnerski umor (Belfrage in Rying, 2004).

Tipologija moških storilcev intimnopartnerskega umora, ki so jo razvili Elisha in sodelavci (2010), se je pokazala kot uporabna na beograjskem vzorcu, čeprav ne smemo zanemariti metodoloških omejitev, ki izhajajo iz vrste uporabljenih virov (medtem ko je bila izvirna študija izvedena na primarnih in sekundarnih virih, so v tej raziskavi uporabljeni samo sekundarni viri), tj. obsega in zanesljivosti pridobljenih podatkov. Storilci iz kategorije *tiran*, ki so najštevilnejši in ki izvajajo kronično nasilje nad partnericami, so že bili obsojeni in so pogosteje od drugih kaznivo dejanje storili nad nekdanjo partnerico. Umori, ki jih storijo, so spodbujeni z jezo zaradi ogroženosti lastne moči in zavračanja žrtve, da se jim podredi, in se kažejo kot nasilne nadzorne taktike, ki so jih dlje časa izvajali nad partnerico, čeprav jim tudi izvajanje nasilja zunaj partnerskega odnosa ni tuje. Njihov nasilni obrazec obnašanja je očiten in ustreza stereotipu o tipičnem nasilnežu v partnerskem odnosu. Podobno velja tudi za storilce iz kategorije *zapuščeni ljubimec*, ki pogosto izvajajo nasilje v razmerju, še pogosteje pa po njegovem koncu, in sicer kot odgovor na narcistično užaljenost zaradi zavračanja partnerice, na katero so po navadi patološko navezani. Na drugi strani pa dejavniki tveganja za umore, ki jih storijo *prevarani možje*, niso tako očitni. Ti so bili v času storitve kaznivega dejanja pogosteje od drugih nezaposleni, a so redkeje izvajali dolgotrajno nasilje nad partnerico, niso izražali splošne nagnjenosti k nasilju in niso bili obsojeni, kar, gledano v celoti, predvidljivost tveganja za te umore kar najbolj zmanjša. Do napada pogosto prihaja, ne da bi žrtev pričakovala, po krajšem ali daljšem nabiranju negativnih čustev do žrtve, ki se jo obtožuje za partnersko »izdajo« in lasten brodolom, okrepljen s težavami na različnih življenjskih področjih. Samomor po storjenem kaznivem

dejanju je še posebej značilen za te storilce in predvidevamo lahko, da je vloga depresije v razvoju tveganja precej značilna.

Potrjeno je pravilo, da ženske najpogosteje viktimizirajo trenutnega partnerja, s katerim živijo v skupnem gospodinjstvu, in da je v mnogo primerih povod trpljenje dolgotrajne fizične zlorabe, ki jo izvaja umorjeni. Dobljeni rezultati pa potrjujejo tudi trditve, da potreba po samoobrambi ni edini spodbujevalni dejavnik partnerskih umorov, ki jih storijo ženske. Ugotovitev, da je vsaka tretja ženska iz beograjskega vzorca kaznovala odtujenega partnerja s položaja »prevarane« ženske, je skladna z ugotovitvijo Belknap in sodelavcev (2012: 373), ki so potrdili, da je četrtna žensk iz njihovega vzorca umor partnerja storila po obrazcu »spolnega lastništva« oziroma kot dejanje kaznovanja partnerja, ki jih je zavrnil. Čeprav nadzor in kaznovanje partnerja, ki ne ustreza pričakovanjem, nista tuja ženskim osebam, je treba opozoriti, da so tiste, pri katerih je bil ta motiv ugotovljen, običajno pokazale neodločenost, kar je očitno posledica tega, da je bila želja po kaznovanju partnerja iracionalno pomešana s »pozivom«, tj. željo pridobiti njegovo pozornost. Na pomanjkanje motivacije in neodločenost ženske kažejo same v svojih izjavah, na to pa kažeta tudi izbira sredstev, načina in okoliščin storitve kaznivega dejanja ter sama posledica dejanja, ki je v teh primerih poskus kaznivega dejanja.

Nazadnje ugotovitev, da so bile nekatere motnje duševnega zdravja diagnosticirane pri pomembnem številu storilcev obeh spolov, pri čemer je možno predvidevati, da je bila njihova stvarna zastopanost v vzorcu večja, še zlasti med moškimi, ki so storili samomor po storitvi kaznivega dejanja, potrjuje značaj duševnih motenj (vključno z depresijo) za posplošitev tveganja za intimnopartnerski umor. Na splošno pridobljeni rezultati potrjujejo, da spolne razlike v podobnosti pri posameznih vidikih intimnopartnerskega umora, ki ga storijo ženske in moški, kažejo na potrebo po celostnem teoretičnem pristopu k tej problematiki.

6 Zaključek

Z raziskavo intimnopartnerskih umorov v Srbiji je bila potrjena konsistentnost številnih ugotovitev prejšnjih raziskav: večinoma jih storijo moški, kot kazalniki tveganja za izvajanje intimnopartnerskega nasilja pa se potrjujejo izražen stresni odziv na neugodne življenjske dogodke in neuspeh na socialnem področju, nepripravljenost na izgubo nadzora v intimnopartnerskem razmerju, nagnjenost k dolgotrajni zlorabi psihoaktivnih snovi, osebnostne lastnosti (čustvena nestabilnost, povečana agresivnost, znaki narcisoidne, pasivno-odvisne ali histrionične osebnosti itd.), motnje zaradi kronične zlorabe alkohola in nezaceljene duševne motnje paranoidnega in shizofrenega tipa.

Potrjeno je, da moški, ki ubijajo partnerice, z vidika motivacije niso homogena skupina. Med njimi prevladujejo, kot so to pokazali Elisha in sodelavci (2010), tri kategorije: tisti, ki kaznujejo partnerico zaradi uničenja družinskega gnezda in lastnega brodoloma; tisti, ki vračajo udarec žrtvi, ki jih je zavrgla kot intimnega partnerja, in tisti, ki kaznujejo partnerico zaradi odločitve, da po dolgotrajnem doživljanju nasilja ponovno pridobi nadzor oziroma se ne pokori njegovi avtoriteti.

Moški, ki so partnerici odvzeli življenje in so navadno obremenjeni s stresom zaradi kroničnega neuspeha na drugih življenjskih področjih, so okrepili taktike nadzora v intimnopartnerskem razmerju, ki so ga na vsak način poskušali zadržati, da bi ohranili samospoštovanje, porušeno zaradi neuspeha na socialnem področju. Njihove partnerice so bile večinoma zaposlene in pripravljene spremeniti življenje ter živeti brez njih, neravnotežje glede delovnega razmerja pa je negativno vplivalo na njihov občutek spolne ustreznosti in povečalo strah, da jih bodo zamenjali moški z boljšim statusnim položajem. Neuspeh pri ohranjanju nadzora nad partnerico jim je uničil samozavest in poglobil obup do točke, pri kateri so se odločili storiti popolnoma destruktivno dejanje, s katerim so odvzeli tuje življenje in trajno uničili svoje. Umor partnerice je hkrati njihov življenjski poraz in zmaga nad njo – to je tako obupna poteza kot tudi dejanje potrditve lastništva in moči nad partnerico ter njeno kaznovanje zaradi zavračanja, da se žrtvuje ali pokori. Na splošno gledano je tveganje viktimizacije s smrtonosnim nasiljem za ženske največje v trenutkih, ko zavrnejo pokoritev moškemu, ki poskuša na vsak način zadržati intimnopartnersko razmerje ali potrditi prevlado.

Možnosti sekundarne preventivne dejavnosti na podlagi spoznanj o dejavnostih tveganja na tem področju niso ravno velike. Intimnopartnerske umore je težko predvideti, posebno tiste, ki jih storijo osebe, ustrežajoče kategoriji *prevarani mož*. Po drugi strani umori, ki jih zagrešijo osebe, uvrščene v kategorijo *posesivni ljubimec* in *tiran*, praviloma niso prvo nasilno dejanje nad partnerico in se načeloma preprečujejo z ukrepi preprečevanja nasilja v intimnopartnerskem razmerju ter z zaščito žrtev. Grožnja s smrtjo, ki jo žrtev doživlja kot resno, in zalezovanje po prekinitvi intimnopartnerskega razmerja (posebno v primerih, v katerih so pri storilcih prisotne brezposelnost, naklonjenost k zlorabi alkohola, splošna naklonjenost nasilnemu vedenju in izražena samomorilnost) bi bilo smiselno obravnavati kot pomembna kazalnika povečanega tveganja in kot znaka za zaščitno ukrepanje.

Pomembnejši del preventivnega delovanja je primarno preventivno ukrepanje, ki se opira predvsem na redefinicijo kulturnih norm o sprejemljivosti nasilja. Čeprav nasilje v intimnopartnerskem razmerju precej pogosteje izvajajo moški nad ženskami, to kljub vsemu ni spolno zaznamovan fenomen

in perspektiva preventivne dejavnosti bi morala biti pozorna na posebnosti spola in tudi spolno inkluzivna. V podporo temu je na primer tudi ugotovitev, da umori, ki so jih storile ženske iz beograjskega vzorca, v nekaterih vidikih motivacije niso bili daleč od posameznih vrst intimnopartnerskih umorov, ki so jih storili moški – vsaka tretja je izvajala smrtonosno nasilje z namenom kaznovanja odtujenega partnerja z vidika »izdane« ali zavržene ženske, vzporedno pa je prisotno tudi dolgoletno zlorabljanje moškega partnerja.

Vse to, skupaj z množico univerzalnih ugotovitev o spolnih simetrijah in asimetrijah pri intimnopartnerskem umoru, čeprav blago in posredno, potrjuje tezo, da so spolne razlike glede tveganja izvajanja smrtonosnega nasilja predvsem posledica spolnega dimorfizma pri nadzoru agresivnih impulzov, nadgrajenega in oblikovanega s tradicionalnimi opredelitvami moške spolne vloge in z običajnimi »pravnicami« do nadzora druge osebe, ki izhajajo iz intimnopartnerskega razmerja. Zato se zdi pomembno, da so primarni preventivni posegi v intimnopartnersko nasilje usmerjeni tako v rušenje spolnih stereotipov in patriarhalnih matric neravnotežja moči kot tudi v krepitev kulturnih norm o splošni nesprejemljivosti nasilja in nesprijemanja osebnih meja drugega v katerem koli socialnem okolju in medosebnih odnosih, vključujoč intimnopartnerske. Ponovno definiranje kulturnih norm o nasilju kot absolutno nesprejemljivem in amoralnem sredstvu za doseganje katerega koli cilja je neizogiben korak družbe, ki resnično želi postati varno okolje za vse ljudi.

Literatura

- Belfrage, H. in Rying, M. (2004). Characteristics of spousal homicide perpetrators: A study of all cases of spousal homicide in Sweden 1990–1999. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 14(1), 121–133.
- Belknap, J., Larson, D., Abrams, M. L., Garcia, C. in Anderson-Block, K. (2012). Types of Intimate Partner Homicides Committed by Women: Self-Defense, Proxy/Retaliation, and Sexual Proprietariness. *Homicide Studies*, 16(4), 359–379.
- Block, C. R. in Christakos, A. (1995). Intimate partner homicide in Chicago over 29 years. *Crime & Delinquency*, 41(4), 496–526.
- Browne, A. (1987). *When battered women kill*. New York: Free Press.
- Campbell, J. C. (1992). 'If I can't have you, no one can': Power and control in homicide of female partners. V J. Radford in D. E. H. Russell (ur.) *Femicide: The politics of woman killing* (str. 99–113). New York: Twayne.
- Campbell, J. C., Glass, N., Sharps, P. W., Laughon, K. in Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: review and implications of research and policy. *Truma, Violence & Abuse*, 8(3), 246–269.
- Catalano, S., Smith, E., Snyder, H. in Rand, M. (2009). *Female victims of violence* (No. NCJ228356). Washington, D.C.: Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice.
- Daly, M. in Wilson, M. (1988). *Homicide*. New York: Aldine De Gruyter.
- Dobash, R. E. in Dobash, R. P. (1977). Wives: The 'appropriate' victims of marital violence. *Victimology*, 2(3-4), 426–442.
- Dutton, D. G. (2006). *Rethinking domestic violence*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Dutton, D. G. in Kerry, G. (2002). Modus operandi and personality disorders in incarcerated spousal killers. *Journal of Psychiatric Practice*, 8(4), 216–228.
- Easteal, P. W. (1993). *Killing the beloved: Homicide between adult sexual intimates*. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Ehrensaft, M. K. (2008). Intimate partner violence: Persistence of myths and implications for intervention. *Children and Youth Services Review*, 30(2), 276–286.
- Elisha, E., Idisis, Y., Timor, U. in Addad, M. (2010). Typology of intimate partner homicide: Personal, interpersonal, and environmental characteristics of men who murdered their female intimate partner. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(4), 494–516.
- Eriksson, L. in Mazerolle, P. (2013). A general strain theory of intimate partner homicide. *Aggression and Violent Behavior*, 18(5), 462–470.
- Felson, R. B. in Messner, S. F. (1998). Disentangling the effects of gender and intimacy on victim precipitation in homicide. *Criminology*, 36(2), 405–424.
- Gartner, R., Dawson, M. in Crawford, M. (1999). Woman killing: Intimate femicide in Ontario, 1974–1994. *Resources for Feminist Research*, 26, 151–173.
- Johnson, H. in Hotton, T. (2003). Losing control: homicide risk in estranged and intact intimate relationships. *Homicide Studies*, 7(1), 58–84.
- Jovanović, S., Simeunović-Patić, B. in Macanović, V. (2012). *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretariat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Kalichman, S. C. (1988). MMPI profile of women and men convicted of domestic homicide. *Journal of Clinical Psychology*, 44(6), 847–853.
- Kivisto, A. J. (2015). Male perpetrators of intimate partner homicide: A review and proposed typology. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 43(3), 300–312.
- Kovačević, R. in Kecman, B. (2006). *Ubistvo u porodici*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Krivični zakonik RS (KZ). (2005). *Službeni glasnik RS*, (85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14).
- Nikolić-Ristanović, V. (2000). *Od žrtve do zatvorenice: nasilje u porodici i kriminalitet žena*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije; Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- O'Leary, K. D., Smith Slep, A. M. in O'Leary, S. G. (2007). Multivariate models of men's and women's partner aggression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 75(5), 752–764.
- Pešić, V. (1972). *Ubistva u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Podreka, J. (2014). Intimnopartnerski umori v Sloveniji in njihova spolna zaznamovanost. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 65(1), 60–73.
- Polk, K. (1994). *When men kill: Scenarios of masculine violence*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Polk, K. in Ranson, D. (1991). The role of gender in intimate homicide. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 24(1), 15–24.

30. Serran, G. in Firestone, P. (2004). Intimate partner homicide: A Review of the male proprietariness and the self-defense theories. *Aggression and Violent Behavior*, 9(1), 1–15.
31. Schwartz, J. (2010). Murder in a comparative context. V C. J. Ferguson, *Violent crime: Clinical and social implications* (str. 276–299). Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
32. Sharps, P., Campbell, J. C., Campbell, D., Gary, F. in Webster, D. (2003). Risky mix: Drinking, drug use, and homicide. *NIJ Journal*, 250, 8–13.
33. Simeunović-Patić, B. in Jovanović, S. (2013). *Žene žrtve ubistva u partnerskom odnosu*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
34. Simeunović-Patić, B. (2003). *Ubistva u Beogradu – kriminološka studija*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja; Vojnoizdavački zavod.
35. Stith, S. M., Smith, D. B., Penn, C., Ward, D. in Tritt, D. (2004). Intimate partner physical abuse perpetration and victimization risk factors: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, 10(1), 65–98.
36. Thomas, K. A., Dichter, M. E. in Matejkowski, J. (2011). Intimate versus nonintimate partner murder: A comparison of offender and situational characteristics. *Homicide Studies*, 15(3), 291–311.
37. Wallace, A. (1986). *Homicide the social reality*. Sydney: New South Wales Bureau of Crime Statistics and Research.
38. Wilson, M. I. in Daly, M. (1992). Who kills whom in spouse killings? On the exceptional sex ratio of spousal homicides in the United States. *Criminology*, 30, 189–215.
39. Wilson, M. in Daly, M. (1993). Spousal homicide risk and estrangement. *Violence and Victims*, 8(1), 3–16.
40. World Health Organization [WHO] (2012). *Understanding and addressing violence against women – Femicide*. (WHO/RHR/12.38). Pridobljeno na http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/rhr12_38/en/

Intimate Partner Homicides in Serbia: Phenomenological Characteristics, Risk Factors and Gender (A)symmetries

Biljana Simeunović-Patić, Ph.D., Associate Professor of Criminology, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, Serbia.
E-mail: biljasp@hotmail.com

Sladana Jovanović, Ph.D., Full Professor of Criminal Law, Faculty of Law, Union University in Belgrade, Serbia.
E-mail: sladjana.jovanovic@pravnofakultet.rs

This paper presents findings from an empirical study of heterosexual intimate partner homicides, based on secondary data collected from the criminal case files of the Higher Court and the Higher Public Prosecutor's Office in Belgrade. The primary aim of the research was to identify risk factors of intimate partner homicides. Furthermore, we examined the universality and consistency of intimate partner homicide risk factors found in previous studies, and indirectly assessed the scope and relevance of some current theoretical models of this problem. One of the specific aims was to determine gender differences concerning motivation for partner homicide. The results confirmed consistency of a number of characteristics of partner homicide: women are considerably more likely to be victimized; attacks committed by women more often result in attempts of homicide/murder; many perpetrators of both sexes suffered from some mental disorder; the majority of offences are committed by men, and half of those committed by women, was preceded by chronic abuse by the male partner; the majority of male perpetrators had previously threatened to kill their victims; separation from violent male partners is the risk indicator for victimization of women. The decision to "punish" a woman for leaving the relationship is the dominant motivation of male perpetrators. However, punishing the estranged partner, although much less pronounced, in the motivation of women. The findings exposed factor complexity of control in partner relationships, thereby further research on gender symmetries and asymmetries concerning intimate partner violence and homicide is needed.

Keywords: intimate partner homicides, intimate partner violence, risk factors, typology of homicide offenders

UDC: 343.611(497.11)